

УДК 780.616.41:78:39(477.85/.87)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/86-3-14>

Андрій СТОВП'ЮК,

orcid.org/0009-0002-7405-1604

аспірант кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва

Навчально-наукового Інституту мистецтв

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) andriistovpiuk@gmail.com

Ольга ФАБРИКА-ПРОЦЬКА,

orcid.org/0000-0001-5188-1491

доктор мистецтвознавства, професор,

професор кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва

Навчально-наукового Інституту мистецтв

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) olga.fabryka-protska @pnu.edu.ua

ГУЦУЛЬСЬКІ ЦИМБАЛИ: ЕТНОРЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ВИКОНАВСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ ТА ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У розвідці досліджено специфіку побутування гуцульських цимбалів як унікального явища української народно-інструментальної творчості, що сформувалася в контексті етнорегіональних особливостей Гуцульщини. Актуальність статті обумовлена потребою культурно-етнічного збереження (пам'яті), усвідомлення та систематизації ціннісного музичного артефакту – гуцульських цимбалів, а також вивчення етнорегіональних музичних традицій у їх тісній взаємодії з особливостями гуцульського побуту. Провідними методологічними інструментами виступають етномузикознавчий аналіз та історико-культурний метод, що дозволяє розглянути побутування та розвиток гуцульських цимбалів у народно-обрядовому контексті. Підкреслено аксіологічно-культурний аспект дослідження, що полягає у збереженні етнорегіональної ідентичності гуцульських цимбалів у сучасному виконавському середовищі. За допомогою комплексного аналізу здійснено характеристику етнорегіональної специфіки гуцульських цимбалів, зокрема їх морфологічних, тонально-ладових, тембрових і виконавсько-інтерпретаційних параметрів. Охарактеризовано органіологічні особливості гуцульських цимбалів, а саме їх будову, форму та розміри. Було виявлено взаємозв'язок між соціокультурним контекстом (побут, обрядовість, локальні музичні практики) та розвитком цимбальної виконавської творчості. В цілому дослідження гуцульських цимбалів дозволяє визначити їхню провідну роль у формуванні та збереженні музичної спадщини Гуцульщини. Збереження та популяризація автентичної виконавської культури у сучасному виконавсько-інтерпретаційному просторі сприяє подальшому розвитку та поширенню унікальної традиції гри на гуцульських цимбалах. Доведено, що побут та музично-інструментальні традиції виконавства у гуцульському регіоні стали основою для розвитку специфічного етномузичного стилю гри на цимбалах, який був збагачений елементами місцевих традицій та втілював соціокультурні аспекти гуцульського життя. Сучасні виконавці-цимбалісти виступають носіями етнорегіональних традицій, а також авторами-творцями, адаптуючи гуцульський фольклор до нових інтерпретаційних форм і культурних контекстів.

Ключові слова: музичне мистецтво, гуцульські цимбали, етнорегіональна специфіка, етномузичний стиль, виконавська традиція, музичний фольклор, трансформація.

Andriy STOVPIYUK,

orcid.org/0009-0002-7405-1604

Graduate student at the Department of Musical Ukrainian Studies and Folk Instrumental Music Art

Educational and Scientific Institute of Arts of Vasil Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) andriistovpiuk@gmail.com

Olga FABRYKA-PROTSKA,

orcid.org/0000-0001-5188-1491

Doctor of Art History, Professor,

Professor at the Department of Music Ukrainian Studies and Folk Instrumental Art

Educational and Research Institute of Arts of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) olga.fabryka-protska @pnu.edu.ua

HUTSUL CYMBALS: ETHNO-REGIONAL SPECIFICITY OF THE PERFORMING TRADITION AND ITS TRANSFORMATION

The article investigates the specifics of the existence of Hutsul cymbals as a unique phenomenon of Ukrainian folk-instrumental creativity, which was formed in the context of ethno-regional features of the Hutsul region. The relevance of

the article is due to the need for cultural and ethnic preservation (memory), awareness and systematization of the value musical artifact-Hutsul cymbals, as well as the study of ethno-regional musical traditions in their close interaction with the features of Hutsul life. The leading methodological tools are ethnoanalysis and historical and cultural method, which allows to consider the life and development of Hutsul cymbals in the folk-ritual context. The axiological and cultural aspect of the study is emphasized, which consists in preserving the ethno-regional identity of Hutsul cymbals in the modern performing environment. With the help of a comprehensive analysis, the ethno-regional specificity of Hutsul cymbals, in particular their morphological, tonal, timbre, timbre and performing-interpretative parameters, was carried out. The organological features of Hutsul cymbals are characterized, namely their structure, shape and size. The relationship between the socio-cultural context (life, ritual, local musical practices) and the development of cymbal performing creativity was revealed. In general, the study of Hutsul cymbals allows to determine their leading role in the formation and preservation of the musical heritage of the Hutsul region. The preservation and popularization of authentic performing culture in the modern performing and interpretation space contributes to the further development and spread of the unique tradition of playing Hutsul cymbals. It has been proven that the life and musical-instrumental traditions of performance in the Hutsul region became the basis for the development of a specific ethnic style of the game on cymbals, which was enriched with elements of local traditions and embodied the socio-cultural aspects of Hutsul life. Contemporary Tumbalists are the bearers of ethno-regional traditions, as well as creators, adapting Hutsul folklore to new interpretative forms and cultural contexts.

Key words: musical art, hutsul cymbals, ethno-regional specificity, ethnomusical style, performance tradition, musical folklore, transformation.

Актуальність теми. Українська музична культура відзначається багатством традицій, різноманітним жанрово-стильовим форм та інструментальних практик. Цимбали, як автентичний народний інструмент з міцним історичним підґрунтям та яскраво вираженою регіональною специфікою, посідають особливе місце в українському народному виконавстві. Вони зазнали значних трансформацій під впливом соціальних, музично-культурних та освітньо-професійних чинників.

Гуцульські цимбали є унікальним культурно-символічним явищем, що синтезував соціально-побутові, етнографічні, візуальні, образотворчо-орнаментальні та музично-інструментальні особливості Карпатського регіону. Вони є важливою складовою традиційного гуцульського музикування, носієм регіональної музичної ментальності, обрядової семантики та гуцульського виконавського стилю.

Актуальність даного дослідження обумовлена потребою культурно-етнічного збереження (пам'яті), усвідомлення та систематизації ціннісного музичного артефакту – гуцульських цимбалів, а також вивчення етнорегіональних музичних традицій у їх тісній взаємодії з особливостями гуцульського побуту. Проблематика статті полягає у виявленні морфологічно-конструктивних, тонально-ладових, ритмічно-ударних, фактурно-гармонічних, тембрових і стилістичних параметрів гуцульських цимбалів. Окрім того, існує науково-дослідницька необхідність збереження етнорегіональної ідентичності в контексті сучасного культурного середовища. Провідними методологічними інструментами статті виступають етномузикознавчий аналіз та історико-культурний метод, що дозволяють розглянути побутування та розвиток гуцульських цимбалів у народно-обрядовому контексті.

Аналіз досліджень. На сьогоднішній день питання вивчення та збереження етнорегіональної

специфіки народно-інструментальних традицій набуває особливої актуальності та зацікавлення серед дослідників. Фундаментальне значення мають праці основоположників української етноорганології та етномузикознавства М. Лисенка (Лисенко, 1976) Г. Хоткевича (Хоткевич, 1930) та О. Незовибатька (Незовибатько, 1976). У монографії І. Мацієвського (Мацієвський, 2012) здійснено ґрунтовний аналіз музично-інструментальної спадщини Гуцульщини у взаємозв'язку із культурними традиціями та звичаями. Автор характеризує гуцульські цимбали, їх конструкцію, особливості строю, ладову варіативність. Етнорегіональні дослідження морфологічних, тонально-ладових і тембрових особливостей гуцульських цимбалів здійснили Б. Котюк (Котюк, 2001: 51–53), П. Юсипчук (Юсипчук, 2001: 59–61), Б. Яремко (Яремко, 1986: 53–59). Загальну характеристику та порівняльний аналіз цимбалів Карпатського краю розглянуто у статті Р. Ватаманюка (Ватаманюк, 2001: 42–44).

Мета статті полягає у розкритті загальної характеристики гуцульських цимбалів в контексті етнорегіональної специфіки виконавської традиції та трансформаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Впродовж XX–XXI століть народно-інструментальна традиція гри на гуцульських цимбалах зазнала значних трансформацій, передумовами чого були соціокультурні чинники, формування фахової музичної освіти, поява записів та архівування фольклору, а також процес становлення сучасної музичної культури. Освітньо-професійна інтеграція цимбалів у навчальні програми музичних шкіл, училищ і вищих навчальних закладів сприяла уніфікації виконавських аспектів. Водночас це стало причиною до зміни жанрово-стильових пріоритетів – від переважання етнічного, народно-фольклорного напрямку до сценічного, академічного.

На сьогодні цимбали, як струнно-ударний народний інструмент, займають визначне місце в українській музичній традиції. Їх використання поширене в різних етнографічних регіонах України, зокрема на Гуцульщині. Це сприяло формуванню автентичних регіональних версій-модифікацій цимбалів, що відзначаються конструктивними особливостями (формою, розміром, кількістю струн, способом звукоутворення), характеристиками строю, тонально-ладової системи, тембром, функціональним призначенням, а також виконавсько-інтерпретаційними прийомами гри. Звідси важливим аспектом вивчення є формування етнорегіональної стилістики гуцульських цимбалів як процесам асиміляції локальних музичних традицій та культурно-історичних умов.

Побут Гуцульщини, як один із найбільш колоритних регіонів Західної України, відіграв важливу роль у формуванні музичної культури та виконавства. Гуцульщина відзначається регіональною ідентичністю та культурними традиціями, які стали основою для розвитку інструментального виконавства, зокрема цимбального. Музика завжди була невід'ємною частиною повсякденного життя гуцулів, а музичні інструментистів виступали засобом комунікації, вираження особистісних переживань та збереження культурної спадщини. «Подібно до трембіти, гуцульські цимбали виконують і сигнально-комунікативну функцію. Це – або заклик до спільного походу, або запрошення до танцю» (Котюк 2001: 52).

Відтак важливу роль у процесі розвитку гуцульської цимбальної творчості, форм регіонального музикування, формування стильових рис, відіграв соціально-культурний контекст, зокрема спосіб життя гуцулів в умовах гірського регіону. Як зазначає Б. Котюк: «специфічний характер розселення гуцулів – значна віддаленість дворів один від одного та розпорошеність хутірського типу господарювання в горах – активізували процеси індивідуального мистецько-творчого самовиразу» (Котюк 2001: 52). Відтак індивідуальне виконавствостало невід'ємною частиною гуцульської музичної практики, що проявлялось у специфічних технічних прийомах гри та імпровізаціях. В цілому імпровізаційність, обумовлена усною формою родинних традицій музикування, є однією із провідних рис гуцульського виконавського стилю.

Гуцульські цимбали виступають унікальним втіленням семантики традиційного фольклору, що відображає символіку народно-обрядової культури, узвичаєні практики музикування та ментальні уявлення про світ, характерні для

гуцульського етнорегіону. До питань вивчення семантики гуцульської фольклорної традиції звертався Б. Котюк. Автор простежує географічно-побутові та культурно-історичні особливості побуту гуцулів, його вплив на формування автентики народно-інструментальної цимбальної творчості. Б. Котюк зазначає, що «<...>серед атрибутівних компонентів мистецького самовиразу гуцульського етносу поруч з одягом, обрядовістю, танцем та художніми виробами яскравою самобутністю відзначається музичний інструментарій, в т. ч. – цимбали» (Котюк 2001: 51–52). Це свідчить про формування гуцульського етносу у тісній взаємодії зі всіма сферами життя, що відобразилось в унікальній культурі.

Народно-інструментальне цимбальне виконавство відігравало важливу роль у функціонуванні традиційної обрядовості та побутової культури гуцульського регіону. Як зазначає І. Мацієвський: «цимбали на Гуцульщині – насамперед ансамблевий інструмент, один із найважливіших учасників «троїстої музики», що виконує, головним чином, танцювальну музику й супроводжує спів» (Мацієвський 2012: 55). Виконання традиційного репертуару (аркан, гуцулка, весільні награвання) сприяло формуванню автентичного темброво-звукового середовища. Гуцульські цимбали є символом регіональної ідентичності, який транслює культурну спадщину за допомогою та поглиблює значення етнічного буття.

Відтак гуцульські цимбали – унікальний інструментальний феномен карпатського регіону, що формувався у тісному зв'язку з локальними етнокультурними традиціями та побутом Гуцульщини. Їхні морфологічні (конструктивні), тонально-ладові, темброво-звукові та виконавсько-інтерпретаційні стильові особливості є важливою частиною фольклорної творчості. «До основних компонентів виразності гуцульського цимбального мистецтва належить ладовість та метро-ритміка» (Котюк 2001: 52).

Гуцульські цимбали мають компактну конструкцію (йдеться про малі цимбали), що сприяло їх мобільності та зручності для перенесення в умовах гірського ландшафту. Органологічні особливості цимбалів відображають адаптацію інструмента до соціально-побутових умов життя та культурних потреб гуцульського етносу. Окрім того, зовнішній вигляд цимбалів втілював семантику народної художньої творчості. Інструменти часто оздоблені різьбою або геометричними візерунками, що характерно для гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва. Такі орнаменти підкреслюють етнічну приналежність цимбалів та індивідуальність май-

стра-конструктора. «Гуцульські цимбали не мають ніжок та демпфера, тому цимбалісти тримають інструмент на колінах або ремені, який надівається на шию» (Юсипчук 2001: 59).

Гуцульські цимбали мають форму трапеції, до яких кріпляться струни. Завдяки такій формі довжини струн на інструменті поступово зменшуються, чим забезпечується рівномірне розміщення струн різної висоти. Гуцульські цимбали складаються з трьох частин: резонансового корпусу, струн, кілків та двох підставок (кобилок) для струн (поріжків). Стрій цимбалів хроматично-діатонічний, в основі якого тональність *dmoll*. Це обумовлено специфікою конструкції інструмента та його адаптацією до вокально-інструментального середовища Карпатського регіону. Ігор Мацієвський зазначає, що «<...>звуківисотні строї гуцульських цимбалів досить різноманітні й залежать як від внутрішніх, локальних особливостей музичного стилю того чи іншого регіону, так і від жанру виконуваної музики; можуть мати місце перестроювання окремих тонів» (Мацієвський 2012: 53). Однак опорною тональністю гуцульських цимбалів залишається «Ре», що адаптує цимбальну партію в ансамблеву фактуру (в складі сопілки, скрипки, бубон), утворюючи модально-ладовий простір, характерний для гуцульської традиції.

Темброво-звукові особливості гуцульських цимбалів відзначаються дзвінкістю та яскравістю звучання, що наділяє їх колоритністю Карпатського регіону. «Звуковий ефект кожного бунту надзвичайно тембрально насичений і одночасно ніяк не втрачає своєї дзвінкості» (Ватаманюк 2001: 42).

Важливу роль у формуванні тембрових характеристик звучання цимбалів відіграє спосіб звукоутворення (удар, тремело, рідше щипок) та використання паличок (дерев'яних або металевих із шкіряними наконечниками).

Найбільш вживаним прийомом звукоутворення на гуцульських цимбалах є удар. Для отримання чіткого звучання на цимбалах музиканти використовують т.зв. «бальцятки», вироблені із сухого дерева (граб, явір, груша) без обмотки. Глушіння струн проводиться пальцями рук, особливо при так званому «басуванні» на струнах нот малої октави.

Звертаючись до вивчення технічних аспектів гри на гуцульських цимбалах у ансамблевих формах, варто зазначити, що роль цимбалів у даному регіоні «поліфункціональна» (Б. Котюк), оскільки вони мають ритмічно-ударне та фактурно-організуюче призначення, а також інтегруються в соціокультурний контекст гуцульського побуту. І. Мацієвський констатує, що «цимбали в ансамблевій формі виконують гармонічну функцію:

а) тремолоючи і ритмічно обігруючи акордові звуки;

б) ведучи гармонічну фігурацію;

в) виділяючи опорні тони, мелодичну канву теми, виконуваної іншими інструментами (скрипкою, сопілкою);

г) ведучи гармонію подвійними нотами;

д) комбінуючи ведення мелодійної канви, окремі мелодичні звороти й гармонічну фігурацію» (Мацієвський 2012: 55).

Виконавсько-інтерпретаційний аспект цимбальної творчості виявляє такі провідні риси як імпровізаційність, ладову варіативність, складну метро-ритмічну структуру (синкопи), танцювальність. На думку Р. Ватаманюка «...гуцульські цимбалісти грають більш, віртуозно, технічно, використовуючи різноманітні штрихи» (Ватаманюк 2001: 43). Виконавський стиль ґрунтується на глибокому зв'язку з соціально-побутовими та культурними традиціями (народною обрядовістю), що зумовлює яскравийекспресивнийхарактерігуцульську автентичність.

Виходячи зі всього вище сказаного можемо зазначити, що стильові риси гуцульського цимбального виконавства, зокрема його технічні та художні прийоми, часово-просторова звукова організація, відображають синтез індивідуальності виконавця та колективної культурної пам'яті (народних традицій, звичаїв та обрядів). Це дозволяє запропонувати концепцію етномузичного стилю як сукупності специфічних засобів музичної виразності (тонально-ладових, мелодичних, гармонічних, ритмічних особливостей), автентичного народного інструментарію, характерних регіональних соціально-побутових умов, що втілюють культурну ідентичність Гуцульщини у процесі музикування.

Подібні музичні народні інструменти є характерними для гірських місцевостей у Європі – це Словацькі Татри, Польські Бескиди, Німецькі Швейцарські Альпи. Однак, навіть такий яскраво означений національною специфікою музичний інструмент як гуцульські цимбали не є ані винаходом гуцулів, ані уніфікованим і однотипним музичним інструментом для всіх регіональних фольклорних традицій Українських Карпат. Місцеві майстри часто виготовляють свої цимбали за власними вподобаннями, розміщуючи підставки згідно особистої логіки і відповідно настроюючи бунти струн згідно власного смаку, що закономірно диктує різнобій у строях інструментів (Котюк 2001).

Висновки. Дослідження гуцульських цимбалів засвідчує їхню провідну роль у формуванні та збереженні музичної спадщини Гуцульщини. Збереження та популяризація автентичних виконавських

практик у поєднанні з сучасними інтерпретаціями сприяє подальшому розвитку та поширенню унікальної традиції гри на гуцульських цимбалах.

Таким чином, подальші наукові дослідження в цій галузі визначаються потребою документу-

вання регіональних особливостей гри, аналізу сучасних тенденцій у виконавстві, створення методичних матеріалів для нових поколінь цимбалістів та розширення міжкультурного діалогу на основі цього унікального інструмента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баран Т. Цимбали та музичний професіоналізм. Львів: Афіша, 2008. 220 с.
2. Ватаманюк Р. Різновиди цимбалів на теренах західної України. *Науковий збірник. 6-й світовий конгрес цимбалістів*. Львів: Кобзар, 2001. С. 42–44.
3. Гуменюк А. Українські народні музичні інструменти. Київ: Наукова думка, 1967. 243 с.
4. Кобилюк В. Гуцульщина в праісторії та санскриті. Історія Гуцульщини. Львів: Логос, 2000. Т. 5. С. 8–52.
5. Котюк Б. Цимбали, як атрибутивний компонент семантики гуцульської фольклорної традиції. *Науковий зб. VI Світового конгресу цимбалістів*. Львів: Кобзар, 2001. Вип.6. С. 51–53.
6. Незовибатько О. Українські цимбали. Київ: Музична Україна, 1976. 56 с.
7. Мацієвський І. Музичні інструменти гуцулів. Вінниця: Нова книга, 2012. 478 с.
8. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу. Харків: ДВУ, 1930. 303 с.
9. Юсипчук П. Гуцульські цимбали. *Науковий збірник. 6-й світовий конгрес цимбалістів*. Львів: Кобзар, 2001. С. 59–61.
10. Яремко Б. Музичні інструменти Гуцульщини. *Народна творчість та етнографія*. № 5. 1986. С. 53–59.

REFERENCES

1. Baran, T. (2008). *Tsymbaly ta muzychnyy profesionalizm* [Cymbals and musical professionalism]. Lviv: Afisha. 220 p. [in Ukrainian]
2. Vatananyuk, R. (2001). *Riznovydy tsymbaliv na terenakh zakhidnoyi Ukrainy* [Varieties of cymbals in the territories of Western Ukraine]. *Naukovyi zbirnyk. 6-y svitovyi konhres tsymbalistiv*. Lviv: Kobzar. Pp. 42–44. [in Ukrainian]
3. Humenyuk, A. (1967). *Ukrayinski narodni muzychni instrumenty* [Ukrainian Folk Musical Instruments]. Kyiv: Naukova Dumka. 243 p. [in Ukrainian]
4. Kobylyuk V. (2000). *Hutsulshchyna v praistorii ta sanskryti* [Hutsulshchyna in prehistory and sanskrit]. *Istoriia Hutsulshchyny*. Lviv: Lohos. T. 5. Pp. 8–52. [in Ukrainian]
5. Kotyuk, B. (2001). *Tsymbaly, yak atributyvnyi komponent semantyky hutsulskoi folklornoï tradytsii* [Cymbals as an attributive component of the semantics of the Hutsul folklore tradition]. *Naukovyi zb. VI Svitovoho konhresu tsymbalistiv*. Lviv: Kobzar, 2001. Vyp. 6. Pp. 51–53. [in Ukrainian]
6. Nezovybatko, O. (1976). *Ukrayinski tsymbaly* [Ukrainian dulcimers]. Kyiv: Muz. Ukraina. 56 s. [in Ukrainian]
7. Matsievsky, I. (2012). *Muzychni instrumenty hutsuliv* [Musical Instruments of the Hutsuls]. Vinnytsia: Nova Knyga. 478 s. [in Ukrainian]
8. Khotkevych, G. (1930). *Muzychni instrumenty ukrayinskoho narodu* [Musical Instruments of the Ukrainian People]. Kharkiv: DLVU. 303 s. [in Ukrainian]
9. Yusypchuk, P. (2001). *Hutsulski tsymbaly* [Hutsul cymbals]. *Naukovyi zbirnyk. 6-y svitovyi konhres tsymbalistiv*. Lviv: Kobzar. Pp. 59–61. [in Ukrainian]
10. Yaremko B. (1986). *Muzychni instrumenty Hutsulshchyny* [Musical instruments of the Hutsul region]. *Narodna tvorchist ta etnografiia*. № 5. Pp. 53–59. [in Ukrainian]